

Зміст

«Пригоди Олівера Твіста»: дитина має бути щасливою та корисною (<i>Ганна Улюра</i>)	5
Передмова автора	19
Розділ I оповідає про місце, де народився Олівер Твіст, і про те, за яких обставин це сталося	26
Розділ II оповідає, як Олівер Твіст зростає, виховувався й харчувався.	30
Розділ III оповідає про те, як Оліверові Твісту мало не дісталось місце, аж ніяк не райське	46
Розділ IV Оліверові пропонують інше місце, і він починає працювати на користь суспільства	58
Розділ V Олівер знайомиться з товаришами по фаху. Після першої участі в похороні у нього складається неприємне враження про ремесло свого хазяїна	69
Розділ VI Розгніваний Ноевими глазуваннями, Олівер починає діяти й дуже його дивує	84
Розділ VII Олівер бунтує далі.	91
Розділ VIII Олівер іде в Лондон. Дорогою він зустрічає чудернацького юного джентльмена	100
Розділ IX містить подальші відомості про приємного старого джентльмена та його здібних вихованців.	113

Розділ X	
Олівер ближче знайомиться зі своїми новими приятелями й дорогою ціною набуває досвіду. Короткий, але дуже важливий розділ цієї оповіді.	122
Розділ XI	
оповідає про поліційного суддю містера Фенга й дає певне уявлення про те, як він вершить правосуддя	128
Розділ XII,	
у якому про Олівера дбають краще, ніж будь-коли, і в якому знову розповідається про веселого старого джентльмена та його молодих друзів	139
Розділ XIII	
Тямущий читач знайомиться з новими дійовими особами, а також із різними цікавими перипетіями, які пов'язані з цими особами й безпосередньо стосуються до цієї оповіді	154
Розділ XIV	
містить далші подробиці про перебування Олівера у містера Браунлоу, а також знаменне пророцтво, яке джентльмен, на прізвище Грімвіг, виголосив щодо Олівера, коли той вирушив виконувати доручення	165
Розділ XV,	
що показує, як щиро любили Олівера Твіста веселий старий єврей і міс Ненсі	180
Розділ XVI	
оповідає про те, що сталося з Олівером Твістом після того, як він попав до рук Ненсі	189
Розділ XVII	
Доля виявляє й далі неласку до Олівера і приводить до Лондона видатну людину, щоб зганьбити його	203
Розділ XVIII	
Як Олівер проводив час у спасенному товаристві своїх достойних друзів.	216
Розділ XIX,	
у якому обговорюється й ухвалюється цікавий задум	228

Розділ XX, у якому Олівер переходить у розпорядження містера Вільяма Сайкса	241
Розділ XXI Експедиція	251
Розділ XXII Грабунок	260
Розділ XXIII, який переповідає зміст приємної бесіди між містером Бамблом і однією леді й показує, що навіть парафіяльному бідлу властиві слабкості людські	269
Розділ XXIV, у якому йдеться про річ, майже не варту уваги. Проте розділ цей недовгий, і в нашій оповіді він ще може виявитися важливим	279
Розділ XXV, у якому знову повертаємося до містера Фейгіна й компанії	288
Розділ XXVI, у якому на сцені з'являється нова таємнича дійова особа й відбувається багато подій, нерозривно пов'язаних з цією оповіддю	296
Розділ XXVII спокутує провину одного з попередніх розділів, у якому вельми нечемно покинуто на самоті одну леді	313
Розділ XXVIII, у якому йдеться про Олівера Твіста і розповідається про його дальші пригоди	323
Розділ XXIX знайомить з мешканцями будинку, до якого потрапив Олівер	337
Розділ XXX оповідає про те, яке враження Олівер справив на тих, хто прийшов навідати його	343

Розділ XXXI	
оповідає про критичне становище	352
Розділ XXXII	
про щасливе життя, що почалося для Олівера в колі його добрих друзів	367
Розділ XXXIII,	
у якому щастя Олівера та його друзів несподівано затьмарюється	379
Розділ XXXIV	
подає деякі попередні відомості про одного молодого джентльмена, що вперше з'являється на сцені, й оповідає про нову Оліверову пригоду	392
Розділ XXXV	
оповідає про незадовільне завершення Оліверової пригоди, а також про досить важливу розмову між Гаррі Мейлі й Розою	405
Розділ XXXVI	
дуже короткий і на перший погляд не такий уже важливий, але прочитати його треба — і як продовження попереднього, і як ключ до одного з наступних	416
Розділ XXXVII,	
у якому читач помітить суперечності, досить характерні для подружнього життя	419
Розділ XXXVIII,	
який містить звіт про те, що відбулося між подружжям Бамблів і містером Монксом під час їхньої вечірньої зустрічі	435
Розділ XXXIX	
виводить на сцену вже знайомих читачеві шановних осіб і оповідає, про що радилися достойний Монкс і достойний єврей	449
Розділ XL	
Дивне побачення, що є продовженням подій, про які оповідалось у попередньому розділі	469

Розділ ХLI, який містить нові відкриття й показує, що несподіванки, як і біди, ніколи не ходять поодиноці	479
Розділ ХLII Оліверів давній знайомий виявляє безсумнівні ознаки геніальності та стає громадським діячем у столиці	494
Розділ ХLIII, у якому оповідається, як Спритний Пройда потрапив у халепу	510
Розділ ХLIV, у якому для Ненсі настає час дотримати обіцянки, даної Розі Мейлі, але вона зазнає невдачі	526
Розділ ХLV Ной Клейпол одержує від Фейгіна таємне доручення	535
Розділ ХLVI Обіцянки додержано	541
Розділ ХLVII Фатальні наслідки	556
Розділ ХLVIII Сайкова втеча	566
Розділ ХLIX Монкс і містер Браунлоу нарешті зустрічаються. Їхня розмова і звістка, яка її перебиває	580
Розділ L Погоня і втеча	595
Розділ LI з'ясовує багато таємниць і оповідає про шлюбну пропозицію, під час якої не розглядалося питання про посаг та гроші на дрібнички для дружини.	612
Розділ LII Фейгінова остання ніч	631
Розділ LIII і останній	644

«ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА»: ДИТИНА МАЄ БУТИ ЩАСЛИВОЮ І КОРИСНОЮ

Кожному третьому підданому королеви Вікторії не виповнилося й п'ятнадцяти років. Вікторіанська Англія була ще дуже юна та стояла на порозі демографічного вибуху. Розвивалася індустрія, росли міста, родини перебиралися із сіл у сіті, де було доступніше житло. І хоча рівень дитячої смертності залишався дуже високим, але й народжуваність підвищилася. У 1840-х роках, коли побачив світ «Олівер Твіст» Чарльза Дікенса, Англія стала без перебільшення країною дітей. Але бути демографічною більшістю — не значить мати більше прав і привілеїв.

Діти в літературі не завжди були дітьми. Точніше так: тривалий час у дитинстві в культурі не було особливого статусу, дитину вважали маленьким недорозвинутим дорослим — та й по всьому. Гомункуаус, що розвинеться в людину. Така презентація дитинства в культурі була багато в чому зумовлена поглядами Рене Декарта (ой якими поширеними). Людина, мовляв, має певні вроджені ідеї, які становлять фундамент її пізнання; ці ідеї, використовуючи індукцію та дедукцію, треба перетворити на знання. Аж тут заговорив Джон Лок, його голос лунав дедалі гучніше. Він наполягав, що вродженими можуть бути хіба що чесноти. І все. Щодо решти, то дитина —

чиста дошка, її досвід формується з того, що вона відчуває і переживає щодня з моменту народження. Дитина щодня нова й інша, вона рефлексує і так наповнюється та розвивається. Водночас набирали ваги теорії Чарльза Дарвіна, який говорив про особистість як про психічні феномени, що передують свідомості. Себто є щось вроджене, воно може розвинутися чи ні залежно від того, чи корисно це індивіду, ба більше — чи корисно це спільноті. Так за кілька віків змінилося ставлення в культурі до дитини й дитинства, дитя стало якоюсь особливою істотою, що відокремлена від дорослого світу, але наслідує його та певною мірою підпорядковує собі. Зрештою, майбуття дорослого залежить від того, ким виросте його дитина.

Спочатку в 1830-х роках, а згодом і в 1840-х тривали палкі дебати щодо дитячої праці — насамперед на фабриках і шахтах. Робота там була дуже важкою та страх якою травматичною. Дитячу працю вигадали не в ХІХ столітті. За півтора століття до «Олівера Твіста» інший володар думок Даніель Дефо писав гімни на честь чотирьохліток, що гарують на текстильних мануфактурах. І ось тепер такі соціально впливові постаті, як Дікенс, обурені тим самим: вони пропонують припустити, що шістьдесят годин на тиждень під землею не роблять малят щасливими та здоровими. 1833-го ухвалюють обмеження: віднині на фабриках можуть працювати діти лише від дев'яти років і не більше ніж сорок вісім годин на тиждень. 1842 року оприлюднили заборону працювати у шахтах дітям, яким не виповнилося десять років.

Правду кажучи, в ті часи в Англії обговорювали та ухвалювали безліч законів, що нормували життя дітей і сприяли їхньому добробуту. Зокрема завдяки тому, що мінялося саме уявлення про дитинство, яке почали вважати особливою

частиною життя з особливими потребами. Зародилася також мода на розчулення: ми, дорослі, забезпечили діточок дитинством і тепер милуємося маленькими щасливими чарівними янголятками. На мить зупинімося та подумаймо: якби малого Олівера Твіста не оберігало якимось містичним чином його шляхетне походження, завдяки чому до нього не приставав бруд соціального середовища, в яке потрапив хлопчик, ким зрештою він міг би вирости? Найпевніше злодієм, убивцею, сутенером: так само як нині Олівер, двадцять п'ять років тому Сайкс просто з притулку попав на виховання до Фейгіна, він — те майбутнє, якого Твіст уник виключно волею Дікенса.

У вікторіанській літературі осмислення дитинства, згрубша, концентрувалося або на ідеалізованій дитині, втіленні невинності, — такому собі янголятку, наближеному до Бога (і яке явно з Богом невдовзі мало зустрітись — як-от маленький приятель Олівера Твіста Дік), або ж на дитині, ураженій первородним гріхом, залій від народження, такій, що потребує перевиховання та дисципліни (як-от малі злодюжки, приятелі Олівера Твіста в лондонських нетрях). Тут є суперечність, бачите? З одного боку, діти як такі собі «передлюди» мають бути сформованими в повноцінних громадян. З іншого боку, діти чисті й невинні саме тому, що на них не пливають гріхи та помилки дорослого суспільства. Тож часом в одному персонажі автор намагався поєднати обидві тенденції: дитина була і джерелом, і змісталищем складних некерованих пристрастей, що впливали на дорослий світ. Це мало нагадує Олівера Твіста, правда? А він же один із найвідоміших малюків вікторіанської Англії, а якщо точніше, десятирічний Олівер Твіст — перша дитина, яка стала головним героєм соціального роману.

На час виходу «Олівера Твіста» Дікенс уже мав ту славу, що в ній буде ніжитися майже до кінця свого життя, позаяк її сильно зіпсує його гучне розлучення, у якому Чарльз показав себе не з найкращого боку. Проте поки що він — абсолютний, беззаперечний улюбленець англійської публіки й дозволяє собі повчати й наставляти на праведний шлях. Щодо популярності самого роману, то скажу лише, що в щоденниках королеви Вікторії за грудень 1838 року можна знайти запис: королева так захопилася читанням історії парафіяльного сирітки, що не спала до півночі.

1836 року Дікенс щойно закінчив останню частину «Посмертних записок Піквікського клубу» — свого стрімкого й красивого дебюту — і почав писати перші розділи «Олівера Твіста», що їх оприлюднював десь по дев'яносто сторінок на місяць. Уся проза Дікенса виходила в світ як романи з продовженням, таким чином, він міг корегувати сюжет відповідно до читацьких відгуків (так часто й робив: скажімо, в «Олівері» «підправив» Фейгіна, коли почав отримувати звинувачення в антисемітизмі, тож десь із другої половини роману ми не зустрінемо згадок про те, що Фейгін — єврей). «Пригоди Олівера Твіста» публікували розділ за розділом від 1837-го до 1839 року в тоді ще новенькому журналі «Суміш Бентлі», що його редактором якраз і став Дікенс; окремим виданням роман вийшов у 1839-му. У книжки була альтернативна назва — «Прогрес парафіяльного хлопчика», прогрес тут — це серія епізодів із життя героя, що показує вплив несприятливих обставин на людину. Скажімо, в такому ж сенсі звалися серії гравюр Хогарта, якого Дікенс згадує в передмові до роману: «Прогрес гульвіси» чи «Прогрес повії». Згодом у назві автор повернувся до більш нейтральних «пригод», утім гульвіси й повії з роману нікуди не зникли.

Одна з найвідоміших тогочасних філантропок (якби Оліверу пощастило більше, він був би вихованцем її школи) дала мудру настанову малятам: «Пам'ятай, дороге дитя, наше бажання і мета полягає в тому, щоб ти стало щасливим і корисним». Щасливе й корисне — це ідеальне мотто на позначання доктрини суспільної користі: те, що робить щасливим якомога більше людей за раз, є безперечно корисним. Цією доктриною керувалися зокрема ті, хто ухвалював закони, за якими став жити, даруйте, виживати Олівер. У Дікенса було гостре око: він підмічав, коли з добрих намірів виростає зло, а хороші люди з хорошим ідеями це зло в життя і впроваджують. Діти в літературі — зокрема і насамперед у романах Дікенса — поволі стають ідеальною жертвою доктрини суспільного блага: щоб добре велося всім, часто-густо погано має бути саме молодим людям.

«Будь ласка, сер, дайте мені ще». З цієї репліки почався вир нещасливих пригод Олівера. Він заявив про свої потреби — і його покарали за це. Тимчасом це одна з небагатьох реплік головного героя роману, названого його ж ім'ям. Олівера в книжці дуже мало, він відсутній у більшості сцен — його або викрали, або десь замкнули; а в сценах з його участю хлопчик часто майже не говорить: або спить, або зомлів, або марить у хворобі. Навіть у сцені, де Олівера нарешті просять самого розказати про себе — таких сцен у романі кілька, — ініціативу тут-таки перехоплює хтось із дорослих поруч: за Олівера говорять чиновники, судді, опікуни, ватажки злочинців, добродійники, а хлопчик і надалі мовчить. Права на свою історію це бідне маля не має. І все ж таки Олівер — головний герой роману: його відсутність і є його репрезентацією. Страждалець мучиться так сильно, що не годний говорити сам за себе. Те прохання Олівера — «Дайте мені

ще» — не спонтанне, хлопчика підбурюють на нього інші вихованці робітного дому, знаючи, що добром це не закінчиться. Але в цей момент Олівер стає представником усіх голодних, знедолених дітей, він делегат від замордованих малят. Щоб змовчати про їхні та свої біди, бо за нього тут говорить оповідач, якому підвладне минуле й майбутнє.

Дослідники англійської прози одноставні в тому, що в «Олівері Твісті» Дікенс опрацьовує свою дитячу травму та що її подолання утворює окремиий сюжет роману.

Безтурботне дитинство для Чарльза закінчилося 1822-го (йому було десять, як і Оліверу). Тоді Дікенс переїхали з Кенту в Лондон — батько втратив місце на державній службі, а борги все росли, тож родина фактично втікала від кредиторів. 1824-го батько потрапив до боргової тюрми, мати з молодшими дітьми до нього приєдналася, а Чарльз жив під опікою старої леді, друга родини, і, покинувши школу, працював на фабриці. Він потім охоче розповідав, як було погано на фабриці, але ту роботу й порівнювати не можна з «ганьбою робітного дому» (у злиднів теж своя ієрархія, бачите). Чарльз працював на складі *Warren's Blacking Warehouse*, де в його обов'язки входило клеїти етикетки на баночки вакси, нерухомо сидячи на низькій лавці в закутку поблизу вікна. За кілька місяців мати Чарльза отримала спадщину, він покинув роботу на фабриці. Одного з хлопчиків, що працював поруч, звали Боб Фейгін, його прізвище Дікенс використав для головного антагоніста «Олівера Твіста».

Існує припущення, що в Олівера Твіста був прототип, він звався Робертом Блінкоу. Хлопчина був сиротою, вихованцем робітного дому в Лондоні, звідки його викупили для роботи на текстильній фабриці. На той час йому було сім. Перед тим малому випало попрацювати помічником сажо-

